

LATVIEŠU VALODĀ UN LITERATŪRĀ

(augstākais mācību satura apguves līmenis)

1. un 2. daļas tekstu lapa

Iepazīsties ar norādījumiem.

1. un 2. daļas darba lapās un 1. daļas atbilžu lapā ieraksti kodu, kuru tu saņēmi, ienākot eksāmena telpā.

Katru koda ciparu raksti salasāmi tam norādītajā vietā.

Eksāmenā veicamo uzdevumu skaits, iegūstamo punktu skaits un paredzētais izpildes laiks:

Daļa	Uzdevumu skaits	Punktu skaits	Laiks (min)
1. Zināšanas un teksta izpratne	20	20	70*
Starpbrīdis			
2. Tekstu analīze	1	60	180

* 60 minūtes testa veikšanai un 10 minūtes atbilžu lapas aizpildīšanai.

Eksāmena 2. daļas uzmetuma un darba lapu saņemsi pēc starpbrīža.

Darbu veic ar tumši zilu vai melnu pildspalvu. Ar zīmuli rakstītais netiek vērtēts.

Atbilžu lapā atbildes atzīmē tieši tām paredzētajās vietās.

Eksāmena 1. un 2. daļas izpildes laikā tekstu lapā, kas nav jāiesniedz vērtēšanai, drīkst veikt pasvītrojumus vai citas piezīmes, izmantojot krāsu zīmuļus vai flomāsterus.

Eksāmena norises laikā eksāmena vadītājs skaidrojumus par uzdevumiem nesniedz.

Pildot eksāmena darbu, ievēro uzdevumu nosacījumus.

Eksāmenā izmantotie teksti pielāgoti atbilstoši eksāmena uzdevumu mērķim.

Ja darbā izmanto citātu, nepieciešams norādīt tā autoru.

Raksti salasāmi.

Pie izglītojamajiem un personām, kuras piedalās eksāmena nodrošināšanā, no brīža, kad viņiem ir pieejams eksāmena materiāls, līdz eksāmena norises beigām nedrīkst atrasties ierīces (planšetdators, piezīmjdators, telefons, viedpulkstenis u. c.), kuras nav paredzētas Valsts pārbaudes darbu norises darbību laikos.

1. teksts

Zigmunds Skujiņš. Esejas „Jātņieks uz lodes” fragments

Varbūt cilvēka mūžs visnotaļ ir tāda kāpšana tornī. Gan saulei spīdot, gan lietum līstot, gan vēja brāzmās. Tornī ar slidenām platformām, bez reliņu drošības. Paceļoties augstāk un augstāk, ar vienīgo ieguvumu – plašāku apvārsni. Diemžēl līdz zināmai robežai. Mums atvēlētie torņi nav diez cik augsti, un mūsu redzes apvārsņi ir ierobežoti.

Man bija apmēram piecpadsmit gadu, kad vāciešu okupētajā Rīgā kinoteātrī „Splendid Palace” noskatījos filmu „Minhauzens”. [...] Brīnums satikās ar brīnumu – Minhauzena fantāziju. Kā man šķita – fantāziju bez robežām. Atcerieties vien, ko tik šis vīrs savā mūžā piedzīvoja un kas ar viņu atgadījās! [...] Tomēr iespaidīgākā vieta, manuprāt, bija Minhauzena jāšana uz lielgabala lodes. [...] Minhauzens sēdēja uz lielgabala stobra, smēķēja garu holandiešu pīpi un stāstīja artilēristiem savus brīnišķīgos stāstus. Pēkšņi atskanēja grāviens un viss ietinās dūmos. Šajā brīdī Minhauzena izdoma sasniedza galējo robežu: ar abām plaukstām viņš apķēra skrejošo lodi un drāzās līdz. Saprotams, tāda lidošana nebija īpaši ērta. Minhauzens pievilcās lodei tuvāk un galu galā uzsēdās uz tās kā uz auļojoša zirga...

Šī aina kopš tām tālajām dienām mani nav atstājusi. Mūža gadiem aiztekojot, aizvien biežāk licies, ka jātnieks uz lodes esmu es pats. Uz šausmīgi vecmodīgās, apaļās lodes ar kalniem, okeāniem, mežiem, laukiem.

Kādu jauku dienu, kad es atkal redzēju sevi tā lidojam, notika kas tāds, ko nebija spējis iedomāties pat fantastu karalis Minhauzens. Lode ar mani sāka runāt. Es sastingu. Lode raudzījās uz mani ar maigām acīm un sacīja:

– Par ko tu brīnies? Es ar tevi runāju jau sen, tu tikai tam nepievērsi uzmanību. Bet tā jau jums visiem raksturīga īpatnība – pašiem daudz runāt un maz klausīties citos.

– Uz mani tas neattiecas. Es ieklausos pat savā kaķī. Viņam ir interesantas balss modulācijas. Arī mūsu mazajam papagailītim bija tēlaina vokālā izteiksme.

– Vokālā izteiksme, – likās, lode iesmējās; viņas sāni tikko manāmi sadrebēja. – Bet, kad mazais papagailītis vienu rītu burtīti gulēja miris, tu biji pārsteigts. Ko tu no šīs vokālās izteiksmes par viņa dzīvi būtisku biji uzzinājis? Neko. Jūs mitāt katrs savā pasaulē. Jā, tu viņu mīlēji, tas tiesa. Bet mīlēt ir vieglāk nekā saprast. Brīdī mīl. Vai, teiksim, ienīst. Bet nesaprot ne mīlot, ne nīstot. [...]

– Izpratne nāk pamazām. Jūtas, tāpat kā kaķēni, piedzimst ar aizvērtām acīm. Instinkts stāv pāri prātam.

– Jūtas ir apmāns. Tāds pats apmāns kā dzīvība un nāve, skaistums un neglītums, bagātība un nabadzība. Tāds pats apmāns kā gaišā diena un spožais mēness, kam tik liktenīga vara pār cilvēka jūtām. [...]

Es paraudzījos apkārt. Bija satumsusi nakts. Mēness dila, no spožuma bija atlikusi šaura iekava, kā iešņāpta ar zeltā iemērktu adatu. Taču nakts caurspīdīgajā zilgmē varēja samantīt arī mēness tumšo daļu, kas pagaidām turējās nespodra, toties saglabāja iluzorās cerības kļūt gaiša un mirdzoša.

– Tomēr patīkami, ka tumšais mēness tik jauki spīd. Un mēness tilti pār naksnīgiem ūdeņiem aicinoši ved turp, uz kuriem neviens drošāks tilts vēl nav uzbūvēts. Nez vai citādā pasaulē es vispār gribētu dzīvot. Man pietiek ar tādu pasauli, kāda tā ir.

Lode palaida smieklus: – Tu domā, ka pasaule ir? Es domāju, pasauli u z t v e r. Kā mūzikas instrumentu, kam ikviens veido futrāli pēc savas saprašanas un kas gandrīz vienmēr izrādās uztaisīts kļūdaini. Optimistiem tas iznāk par lielu, pesimistiem – par mazu. [...]

– Tu taču nenoligsi, ka viss, kas zem saules pilnveidojas, mainās uz labu, – es turējos pretī.

Lode klusēja, tad dziļi nopūtās:

– Kā to teikt... Es, protams, esmu ļoti veca un daudz ko pieredzējusi. Bet arī es neesmu pati sevi radījusi, un vislielākais noslēpums arī man nav zināms. Ir lieta, par ko es nešaubos, un varu to tev pateikt – paradīzes uz pasaules nebūs nekad. Pasaule ir šķīrotava un tāda, jādomā, palīks. Maz ticams, ka pēkšņi kāds to pārbūvēs par siltumnīcu vai pirti. Man acu priekšā stāv kartupeļu racējs – kā tur pa kustīgo lenti lēkādami slīd no zemes izraktie bumbuļi. Bojātos, sašķeltos, kraupainos atlasa pašā sākumā. Pārējie slīd tālāk un nonāk atsevišķos maisos. Pēc izmēriem, pēc šķirnēm, pēc vēl kādām īpašībām.

– Nu bet tieši tāpēc! Ja jau atlase...

– Ak, mīļais draugs, – lode smaidīja šķelmīgi, – tu visu pārāk vienkāršo. Varbūt arī ļaunumam ir savs uzdevums. Varbūt ļaunums vajadzīgs, lai saprastu labumu.

– Uz kuriem mēs lidojam? Uz kuriem tu mani nes? Uz kuriem skrien saule un mēness, galaktikas un universs, elektroni atomos un stari kosmosā?

– Tad atļauj kaut ko pajautāt arī man. Uz kuriem skrien asinis tavās dzīslās? Uz kuriem skrien lielais un mazais pulksteņa rādītājs? Uz kuriem skrien lidojoša putna ēna?

Debesis likās atvaraini melnas. Zvaigznes asi mirdzēja kā sudraba adatu smailes. Sirdī modās šaubas, un tomēr lidot bija tik skaisti.

– Tu izvairies no atbildības, – es uzstāju. – Saki skaidri un gaiši – uz kuriem tu mani nes?

– Uz īstenību, kas lielāko tiesu pievīl, un sapņiem, kas vienmēr būs skaistāki par īstenību.

(Skujiņš, Z. „Jātņieks uz lodes”. Rīga: Preses nams, 1996)

2. teksts

Guntis Berelis. Recenzija „... jātnieks uz lodes esmu es pats”

Pirms gadiem iznāca Zigmunda Skujiņa memuari *Sarunas ar jāņtārpiņiem* (1992). Memuāristikas labāko tradīciju garā autors stāstīja par savu bērnību un jaunību, īpašu vērtību veltīdams tiem faktiem, kas, ja ne tagad, tad pavisam drīzā nākotnē taps vērtēti kā etnogrāfiski un vēsturiski. Taču memuāristikas labāko tradīciju gars spēja izturēt aptuveni līdz piecdesmito gadu beigām; tad autobiogrāfija saira fragmentos, vadlīnijas sāka slīdēt uz visām pusēm, iejaucās šodienīgas aktualitātes – un *Sarunas ar jāņtārpiņiem* sāka atgādināt žanru, ko autors bija formulējis apakšvirsrakstā no „bezmiega melnrakstiem”. *Jātnieku uz lodes* nevarētu uzskatīt gluži par *Sarunu ar jāņtārpiņiem* turpinājumu, nedz arī par autobiogrāfiju šī jēdziena ierastajā nozīmē; abas grāmatas sasaucas savā starpā, ir cieši saistītas un papildina viena otru. *Jātnieks uz lodes* iekomponēts bezmaz „metafiziskā” ietvarā, kur sajaucas pagātne, tagadne, nākotne un vēl autora personība piedevām. Vidū – teksti, ko visprecīzāk būtu dēvēt par esejām. Diemžēl atmiņa mūždien atgādina miskasti – tā paļāvīgi ņem pretī visu, ko vajag, bet vēl labprātāk to, kas nekad un nekam nebūs vajadzīgs. Un esejska atmiņu kārtošana laikam gan ir viena no vispievilcīgākajām nodarbībām (vai citādi krātos tādi memuārliteratūras blāķi). Savukārt eseja ir tāds dīvains žanrs, par kura definīciju diez vai kāds līdz galam ir ticis skaidrībā. Tomēr viena lieta gan ir acīmredzama: kaut arī it kā būtu nepieciešams turēties pie reāliem faktiem un notikumiem, saprotams – diezgan vai (vēl labāk un lasītājam interesantāk) ļoti subjektīvi interpretētiem – tomēr esejai jābūt „apaļai” (iznirst grāmatas virsrakstā piesauktā lode) un labi lasāmai. Proti, esejai jābūt ij sižetam, ij kompozīcijai, ij visam pārējam, ko lasītājs cer sagaidīt no lasāmā. Es eseju definētu apmēram šādi: domas piedzīvojumi faktu pasaulē. Zigmundam Skujiņam šeit talkā nāk viņa novelista pieredze – un gala iznākums ir nenoliedzami iespaidīgs. Katrā ziņā – *Jātnieks uz lodes* ir viena no aizraujošākajām grāmatām, kāda beidzamā laikā lasīta.

Par ko Skujiņš raksta? Sākumā, šķiet, bezmaz kā pateicības žests memuāristikas tradīcijai ir vēl viens atskats pagātnē; tālāk apcere par robežu šķērsošanu, kas sakņojas autobiogrāfiskā materiālā (un atkal tradīcija: tiek savienots citkārt nesavienojamais, ko Skujiņš lieliski pieprot novelistikā). Seko esejas par konkrētām personībām, kuras viņam likušās apcerēšanas cienīgas: Ilzi Šķipsnu, Imantu Ziedoni, Gunāru Priedi, Ojāru Vācieti, Gunaru Janovski un daudziem citiem; pa starpām – mazas refleksijas par dažādām tēmām. Īpaši interesanta likās nodaļa par Albertu Belu, kurā, liekas, pirmo reizi sīkāk apstāstītas viņa „spēles ar nažiem”: Bela vajāšana sešdesmito septiņdesmito gadu mijā un tas, kādā veidā un varbūt kāpēc viņa daiļradē pēc tam notika lūzums. Diezgan īpatnēja ir „valdonīgā kalpa” Arvīda Grīguļa figūra – un atliek tikai grūtsirdīgi nopūsties, apjēdzot, ka faktiski nekas nav rakstīts par „tiem laikiem” (ja arī kas pavīd, tad ar „zīmīgiem” mājiņiem, daudzpunktiem, piedevām vēl sevi stutējot uz pjedestāla). Par Jāņa Sudrabkalna traģēdiju Skujiņš rakstīja *Sarunās ar jāņtārpiņiem*; taču tikpat kā nekā būtiska nav parādījusies nedz par Andreju Upīti, nedz arī, piemēram, par atbaidošo kaktusu mīlētāju Ignatu Muižnieku, nemaz nerunājot par socreālistu panteona dibenplāna figūrām. Tiesa, ir teksti, taču teksti gaužām maz liecina par šī absurda teātra reālajiem procesiem. *Jātnieks uz lodes* dažus baltos plankumus aizpilda, bet tikai dažus. Ļoti dinamiska ir nodaļa *Laiks citā pasaulē*, kurā autors apraksta (viegli pamanāms pagrīdē iedzīts detektīvrakstnieka talants) savu pieredzi Radio un televīzijas padomes priekšsēdētāja krēslā. Bezmaz vēsturiskais detektīvs veidojas, dzenot pēdas *Dievišķās komēdijas* pirmajam tulkotājam Jēkabam Māsēnam, kura personība droši vien tā arī paliks neizprasta.

Kas tad ir šis jātnieks uz lodes? Atbilde atrodama grāmatas beigu galā. Autors, atcerēdamies bērnībā skatīto filmu, kurā barons Minhauzens uz lielgabala lodes lidoja uz Mēnesi, teic: „Mūža gadiem aiztekojot, aizvien biežāk licies, ka jātnieks uz lodes esmu es pats. Uz šausmīgi vecmodīgās, apaļās lodes ar kalniem, okeāniem, mežiem un laukiem.” Kā atceramies, Minhauzens bija fantāzijas lielmeistars, stāstu stāstītājs. Arī Zigmunds Skujiņš ir stāstu stāstītājs, te arī līdzība.

(„Diena”, 27.01.1997)

5. uzdevums

Kuram leksikas slānim atbilst 1. teksta fragmentā lietotie vārdi „modulācija”, „futrālis”?

- A. Sarunvalodas vārdi.
- B. Poētismi.
- C. Vecvārdi.
- D. Svešvārdi.

6. uzdevums

Kurš apgalvojums apliecina, ka 1. teksta žanrs ir eseja?

- A. Tas ir mākslinieciski kritisks sacerējums, kurā vērojams estētisks noskaņojums, emocionāls piesātinājums, asociatīva domāšana, tieksme uz domu šifriem, simboliem, tēlainiem formulējumiem.
- B. Speciālās terminoloģijas izmantojums, faktu analīze un raksturojums.
- C. Formas koncentrācija, pievēršanās vienam centrālajam notikumam, negaidīts pavērsiens norišu gaitā, pārsteidzošs atrisinājums.

7. uzdevums

Kura stilistiskā figūra izmantota 1. teksta teikumā „Tāds pats apmāns kā dzīvība un nāve, skaistums un neglītums, bagātība un nabadzība.”?

- A. Anafora.
- B. Aliterācija.
- C. Antitēze.

8. uzdevums

1. tekstā Z. Skujiņš izmanto lodes simbolu. Kurš ir šī simbola precīzākais skaidrojums?

- A. Lieta, kura personificēta, piešķirot tai dzīvas būtnes īpašības.
- B. Lode ir tēls, ar kuru izteikta pasaules, zemes, cilvēka mūža ideja.
- C. Mākslinieciskās izteiksmes paņēmieni – attēlošana ar cilvēkam piemītošām īpašībām.

9. uzdevums

Kurš apgalvojums visprecīzāk raksturo autora Z. Skujiņa individuālo valodas stilu 1. tekstā?

- A. Doma izteikta īsi, aprauti.
- B. Daudz svešvārdu un terminu.
- C. Retoriski jautājumi.

10. uzdevums

1. teksta teikumā „Jā, tu viņu mīlēji, tas tiesa.” vārds „jā” atdalīts ar komatu. Kurš skaidrojums atbilst komata lietojumam pēc vārda „jā”?

- A. Ar komatu atdalīts izsaukmes vārds.
- B. Ar komatu atdalīta uzruna.
- C. Ar komatu atdalīts iespraudums.
- D. Ar komatu atdalīta apgalvojuma partikula.

11. uzdevums

1. tekstā lietots īpašs grafisks vārdu pieraksts retinātiem burtiem. Kurā skaidrojumā visprecīzāk pamatots šāds vārdu grafiskais pieraksts?

- A. Tekstā tie uzsver galveno domu.
- B. Tekstā šāds vārdu izcēlums lietots, lai pievērstu lasītāja īpašu uzmanību.
- C. Tekstā tas lietots, lai būtu lielāks attālums starp burtiem.

12. uzdevums

Kurā no 1. teksta teikumiem ir frazeoloģisms?

- A. [...] mūsu redzes apvāršņi ir ierobežoti.
- B. Šajā brīdī Minhauzena izdoma sasniedza galējo robežu [...].
- C. [...] viss, kas zem saules, pilnveidojas, mainās uz labu.

13. uzdevums

Kuram kultūrvēsturiskajam periodam pieder 2. tekstā pieminētā Dantes Aligjēri poēma „Dievišķā komēdija”?

- A. Antīkā literatūra.
- B. Viduslaiku un renesanses literatūra.
- C. Romantisma literatūra.
- D. Postmodernisma literatūra.

14. uzdevums

Kurš no skaidrojumiem visprecīzāk atbilst 2. tekstā lietotajam vārdu savienojumam „baltais plankums”?

- A. Neizpētītas jomas kultūrā.
- B. Tāds, kas ir tīrs, neskarts.
- C. Neierastu, netipisku, no ierastā atšķirīgu procesu kopums.

15. uzdevums

Kurš apgalvojums visprecīzāk atbilst 2. teksta mērķim?

- A. Iepazīstināt ar Z. Skujiņa literāro darbību.
- B. Analizēt un novērtēt Z. Skujiņa daiļdarbu.
- C. Interpretēt Z. Skujiņa attieksmi pret dzīvi.
- D. Raksturot Z. Skujiņa laikabiedrus.

16. uzdevums

2. tekstā ir minētas tādas Latvijas kultūras personības kā Ilze Šķipsna, Imants Ziedonis, Gunārs Priede, Ojārs Vācietis, Gunars Janovskis. Kuri no šiem rakstniekiem savu dzīvi pavadīja trimdā?

- A. Ilze Šķipsna un Gunārs Priede.
- B. Gunars Janovskis un Gunārs Priede.
- C. Ilze Šķipsna un Gunars Janovskis.

17. uzdevums

Kurā atbildē minēts 1941. gadā uzrakstītās komēdijas „Minhauzena precības” autors?

- A. Mārtiņš Zīverts.
- B. Gunārs Priede.
- C. Anšlavs Eglītis.

18. uzdevums

G. Berelis 2. tekstā raksta: „Es eseju definētu apmēram šādi: domas piedzīvojumi faktu pasaulē.” Kurš apgalvojums visprecīzāk raksturo šo esejas definīciju?

- A. Aktualitāte un mērķtiecība.
- B. Lietišķums.
- C. Terminu lietojums.
- D. Faktu un savas dzīves pieredzes apkopojums.

19. uzdevums

Kurā 2. teksta piemērā pēdiņas lietotas pārnestās nozīmes norādīšanai?

- A. „no bezmiega melnrakstiem”.
- B. esejai jābūt „apaļai”.
- C. „Mūža gadiem aiztekoj, aizvien biežāk licies, ka jātnieks uz lodes esmu es pats”.

20. uzdevums

Kurā 2. teksta piemērā lietota vajadzības izteiksme?

- A. „[...] atmiņa [...] – tā paļāvīgi ņem pretī visu, ko vajag, bet vēl labprātāk to, kas nekad un nekam nebūs vajadzīgs.”
- B. „Es eseju definētu apmēram šādi: domas piedzīvojumi faktu pasaulē.”
- C. „[...] esejai jābūt ij sižetam, ij kompozīcijai, ij visam pārējam, ko lasītājs cer sagaidīt no lasāmā.”
- D. „Savukārt eseja ir tāds dīvains žanrs, par kura definīciju diez vai kāds līdz galam ir ticis skaidrībā.”

Neaizmirsti ierakstīt atbildes 1. daļas atbilžu lapā!

1. daļas beigas

2. daļa. Tekstu analīze

Raksti tekstu analīzi (apjoms 500–600 vārdu), ievērojot tekstveides principus!

Salīdzini abus tekstus, ietverot noteiktos satura komponentus! (60 punkti)

Uzmetums.

A large rectangular area with horizontal ruling lines, resembling a page of lined paper. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page, leaving a small margin at the top and bottom. The entire area is enclosed in a thin black border.